

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Tolonen, Elina; Haara, Paula; Hautakangas, Mikko; Kylmälä, Timo; Nikunen, Kaarina; Sirkkunen, Esa; Soronen, Anne; Talvitie-Lamberg, Karoliina

Title: Subjektin katoamisen uhkakuvat

Year: 2021

Version: Published version

Copyright: © 2021 Kirjoittajat

Rights: CC BY-NC 4.0

Rights url: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Please cite the original version:

Tolonen, E., Haara, P., Hautakangas, M., Kylmälä, T., Nikunen, K., Sirkkunen, E., Soronen, A., & Talvitie-Lamberg, K. (2021). Subjektin katoamisen uhkakuvat. *Media & viestintä*, 44(2), 172-177. <https://journal.fi/mediaviestinta/article/view/109868>

Kirja-arvio

Elina Tolonen, Paula Haara, Mikko Hautakangas, Timo Kylmälä, Kaarina Nikunen, Esa Sirkkunen, Anne Soronen ja Karoliina Talvitie-Lamberg

Subjektin katoamisen uhkakuvat

Andrejevic, Mark. 2020. *Automated Media*. New York & London: Routledge, 172 s.

Luimme Mark Andrejevicin teoksen *Automated Media* Tampereen yliopiston Comet-tutkimuskeskuksen lukupiirissä ja tämä arvio on lukupiiriläisten yhteistuotos. Cometin lukupiiri on kokoontunut vuosien ajan vaihtelevilla kokoonpanoilla niin ajankohtaisten kuin klassikkotekstien äärelle. Luimme yhdessä myös Mark Andrejevicin edellisen, runsaasti huomiota saaneen teoksen *Infoglut* (2013), jossa käsiteltiin datan määrän räjähdysmäistä kasvua länsimaisissa yhteiskunnissa.

Automated media on internet-kriittinen ja mediafilosofinen puheenvuoro ja sellaisena luontevaa jatkoa Infoglutin ajatuksille. Perusteellisesti Andrejevic esitteli vuonna 2007 julkaistussa *ISpy*-teoksessa, jonka alaotsikko tavoitti digitaalisen kulttuurikritiikin ytimen jo tuolloin: *Surveillance and Power in the Interactive Era*. Australiassa, Monashin yliopistossa professorina toimiva Andrejevic on tullut tunnetuksi datan louhinnan ja verkkovalvonnan sosiaalisia ja kulttuurisia vaikutuksia pohtivasta tutkimuksesta.

Automated Media kirjassa Andrejevic pohtii, miten kaikkialle laajeneva automaatio vaikuttaa toimijuuteen, kansalaisuuteen ja poliittiseen päätöksentekoon. Vielä jokin aika sitten kirjan esittämät ajatukset olisivat voineet tuntua tietoisfiktiolta. Teoksen seitsemää lukua yhdistävä punainen lanka on uhka ihmissubjektin katoamisesta sellaisena kuin sen nyt tunnemme. Andrejevic kertoo kirjassa esimerkkejä kuolemattomuutta tekoälyn avulla tavoittelevasta ihmisestä ja kuvailee, miten jatkuvasti dataa keräävät koneet upottavat ihmisen lopulta kohdunkaltaiseen tilaan, jossa hänen tarpeensa ennakoidaan ennen kuin hän tulee niistä edes tietoiseksi.

Muutaman viime vuoden aikana vastaavat kriittiset näkemykset ovat kuitenkin yleistyneet niin tutkimuksessa kuin populaarissa tietokirjallisuudessa (esim. Shanahan 2015; Schneider 2019; Tegmark 2017; Harari 2017; Sadowski 2020). Nämä puheenvuorot rakentuvat usein trans- tai post-humanististen visioiden ympärille ja *Automated Media* -kirjaa lukiessa myös Andrejevicin voisi loogisesti olettaa päätyvän jälki-inhimillisen todellisuuden problematiikkaan. Kirja kuitenkin pysähtyy tämän ajatuksen äärelle. Andrejevic on todennut, että hänen rajansa kulkevat post-humanismissa (Sylvia ja Andrejevic 2016): täydellisen post-humanismin tai post-representaation aika näyttäytyy Andrejevicille mahdottomuutena. Tämä rajanveto voi kirjaa lukiessa tuntua keinotekoiselta, mutta Andrejevic kuitenkin haluaa pitää kiinni erottelusta ja korostaa, ettei hän

pidä teorioita singulariteetista realistisina. Sen sijaan Andrejevic pitää uhkana ihmistä, joka ulkoistaa koneille merkittävän osan sosiaalisesta ja poliittisesta toiminnastaan. Hänestä viimeistään nyt ihmiskunnan olisi syytä käydä perusteellista keskustelua siitä, millaisia poliittisia seurauksia automaatiolla on.

Kirjan ensimmäisessä luvussa Andrejevic hahmottelee teoksen teemat ja taustoittaa nykyistä datavetoista automaatiota nähden sen loogisena jatkumona teollisen ajan automaatiolle. Teollisena aikakautena koneet, tuotantolinjat ja lopulta robotit korvasivat ihmiset manuaalisissa työtehtävissä. Informaatioyhteiskunnassa vastaavaa työn tehostamista, tuottavuuden kasvua ja riskien minimointia pyritään saavuttamaan automatisoimalla informaatioon ja viestintään liittyviä prosesseja ja tehtäviä. Andrejevic huomauttaa, että automaatioon on sisäänkirjoitettu itseään vahvistava logiikka: automatisoitu datan kokoaminen synnyttää tarpeen automatisoidulle datan analyysille, mikä taas lisää automatisoidun reagoinnin tarvetta. Nykyiset informaatiojärjestelmät synnyttävät niin massiivisia datamääriä, etteivät ihmisen resurssit yksinkertaisesti riitä niiden käsittelyyn. Tästä syystä ihmisen avuksi tuleva automaatio voi monista näyttää myönteiseltä kehitykseltä tai jopa ainoalta vaihtoehdolta. Automaatiossa houkuttelee myös täydellisyyslupaus: automatisoitua subjektia eivät vaivaa ihmissubjektille ominainen irrationaalisuus, tunteellisuus, epävarmuus tai vastarinta. Andrejevic kuitenkin huomauttaa, että automaation sisäinen logiikka johtaa lopulta post-poliittiseen teknokratiaan, jossa koneet tulevat korvaamaan ihmisen myös päätöksenteossa. Dataperustaisen automaation avulla kone voi hoitaa perinteisen politiikan tehtäviä ja tehdä päätöksiä näennäisen neutraalisti.

Kirjan toisessa luvussa Andrejevic käsittelee automaation tuottamaa vinoumaa (*bias*). Hän ei kuitenkaan keskity mediasisältöihin ja algoritmiseen päätöksentekoon liittyvään vinoumaan, joka yleensä nostetaan esiin aihetta käsittelevässä keskustelussa. Sen sijaan hän pyrkii osoittamaan, miten automaatioon on sisäänrakennettu elementtejä, joilla on kauaskantoisia yhteiskunnallisia vaikutuksia. Verraten nopeasti automaatio on dramaattisesti vaikuttanut siihen, kuinka informaatiota varastoidaan, jaetaan, prosessoidaan ja välitetään. Andrejevic kuvaa tätä muutosta ”epistemologisena murtohana”, jossa ymmärrys ja selittäminen pyritään korvaamaan korrelaatioilla ja automaation mahdollistamalla ennustamisella. Toisin sanoen automatisoidussa yhteiskunnassa ilmiöitä ei enää pyritä ymmärtämään, vaan tavoitteena on luoda korrelaatioiden kautta ennusteita ja tätä kautta minimoida epävarmuuksia ja riskejä. Tavoitteena on totaalinen tiedonkeruu tehokkuuden imperatiivina noudattaen. Luku nostaa esiin Andrejevicin ajattelussa keskeisen näkökulman ymmärtämisen ja (epätäydellisen) subjektiviteetin merkityksestä.

Kolmannessa luvussa Andrejevic ottaa kantaa automatisoidusta kulttuurituotteiden profiloinnista käytyyn keskusteluun ja esittelee Cass Sunsteinin ja Eli Pariserin tutuiksi tekemät ajatukset algoritmien tuottamista patologioista ja kaikukammioista. Viime vuosien demokratian kriisiytymistä koskevassa puheessa samanmielisten kuplat esitetään usein syinä länsimaisten poliittisten järjestelmien polarisaatiolle ja siitä seuraaville ongelmille. Andrejevic kuitenkin painottaa, että sisältöihin keskittyvä näkökulma on harhaanjohtava ja kapea. Hän ei ensinnäkään usko, että internetin informaatiotulvassa ihmiset altistuisivat aiempaa yhdenmukaisemmille mediasisällöille (ks. myös Bruns 2019). Toisaalta Andrejevic esittää, ettei monipuolisten mediasisältöjen kuluttaminenkaan takaa, että ihminen pystyisi tai haluaisi käydä rakentavaa poliittista keskustelua ja ymmärtää toisten näkökulmia. Immanuel Kantiin ja Hannah Arendtiin viitaten hän toteaa, että

juuri toisten saappaisiin asettuminen olisi poliittisen harkinnan perusedellytys. Nykyisen kaupallisen alustatalouden puitteet eivät kuitenkaan tue harkintaa, arviointia tai solidaarisuutta. Andrejevicista mediaympäristöön liittyvät ongelmat ovat siis rakenteellisia. Hän näkee nykyisen alustatalouden rakenteiden tuottavan ”idioottimaista yksilöllisyyttä”, jossa mediankäyttäjälle osoitetaan lähinnä kaksi roolia: hän on joko markkinoinnin kohteena oleva kuluttaja tai brändi, jonka tehtävänä ei ole ymmärtää muita vaan markkinoida omia uskomuksiaan kuin tuotteita. Luvun keskeinen teesi onkin, että kriittisen tarkastelun kohteeksi pitäisi sisältöjen sijaan nostaa olosuhteet, joissa ihmiset informaatiota kuluttavat sekä näiden olosuhteiden sosiaaliset ja poliittiset vaikutukset.

Neljännän luvun otsikko ”Pre-emption” on yksi kirjan keskeisistä käsitteistä. Luvussa Andrejevic konkretisoi, miten automaatioon sisältyvä ”ennakolta tyhjäksi tekeminen” tai ennaltaehkäisyn pyrkimys näkyy turvallisuuteen liittyvissä ratkaisuissa. ”Pro-aktiivisten valvontakameroiden” ja muiden valvontateknologioiden avulla voidaan tulevaisuudessa tunnistaa ja pysäyttää lainrikkoajat ennen kuin varsinainen rikos edes tapahtuu. Teknologioiden avulla uhkaan vastaaminen automatisoidaan: järjestelmä tunnistaa poikkeamat normista ja palauttaa järjestyksen ilman, että kenenkään tarvitsee varsinaisesti ottaa vastuuta päätöksistä. Andrejevic kuvaa tällaista valvontaa ”post-panoptiseksi”: siinä missä Michel Foucault’n alkuperäinen panoptikonin käsite viittaa olosuhteisiin, joissa valvonta on mahdollista *koska tahansa*, post-panoptinen valvonta on todellisuutta *koko ajan*. Panoptikonin teho perustuu siihen, kuinka subjekti reagoi valvonnan representaatioon (esimerkiksi hidastaa nopeutta nähdessään valvontakamerasta kertovan kyltin). Post-panoptinen valvonta ohittaa päätöksiä tekevän inhimillisen subjektin kokonaan. Subjektin rationaalinen päätöksenteko, eli kurinalaisuus, muuttuu järjestelmän näkökulmasta merkityksettömäksi. Samalla valvonnan tavoite muuttuu. Uhkia ei enää yritetä torjua (*prevent*) vaan ennaltaehkäistä (*pre-empt*). Näin kansalaiseen kohdistuvan vallan ja kontrollin takana oleva logiikka muuttuu oleellisesti. Enää ei ole keskeistä ymmärtää uhkien syitä tai pyrkiä poliittisiin ratkaisuihin vaikuttamaan olosuhteisiin, joiden nähdään lisäävän rikollisuutta. Sen sijaan pyritään tunnistamaan uhkaa tuottavat yksilöt ja toimimaan oikealla hetkellä uhkien eliminoimiseksi. Andrejevic laajentaa tarkasteluaan myös kansainväliseen politiikkaan ja sotaan terrorismia vastaan, missä ennaltaehkäisyn logiikka korvaa miksi-kysymykset missä, milloin ja miten -kysymyksillä.

Viidennessä luvussa Andrejevic hahmottelee, miten digitaalinen teknologia ja sensoriverkot tulevat muuttamaan kaupunkitiloja entistä yksityisemmiksi ja kaupallisemmiksi. Andrejevic esittää, että automaatiolle rakentuvan älykaupungin ajatus sisältää lupauksen operatiivisesta kaupungista, josta erilaisten mittausteknologioiden ja sensorien keräämän informaation avulla pyritään räätälöimään kitkattomasti toimiva, vuorovaihteinen kulutusympäristö. Andrejevic korostaakin älykaupunkeihin sisältyvää jännitettä datankeruun kaupallisten prioriteettien ja niiden demokraattisten periaatteiden välillä, joita sisältyy kaupunkeihin julkisina tiloina. Automatisoitujen älykaupunkien keskeinen ongelma on urbaaneihin ympäristöihin upotettujen sensori-infrastruktuurien, kaupallisten digitaalisten alustojen sekä datan keräämisen ja luokittelun prosessien läpinäkymättömyys. Tiloissa liikkuvat kansalaiset eivät havaitse tulevansa tarkkailluiksi ja ohjailtuiksi huomaamattomin keinoin.

Kuudes luku syventää pohdintaa automatisoidun systeemin itseään voimistavasta logiikasta. Luvun alussa Andrejevic viittaa Jorge Luis Borgesin kuuluisaan kertomukseen, jossa todellisuudesta kertova kartta kasvaa yhtä suureksi kuin itse todellisuus. Datavetoinen automaatio päättyy samaan: *kaikki* fyysisen maailman paikat ja asiat pyritään

tuottamaan digitaalisessa muodossa niin, että lopulta tämä digitaalinen kerros heijasteli peilinä maailmaa koneluettavassa muodossa. Näin datan ja todellisuuden väliin ei enää jäisi tilaa inhimilliselle perspektiiville, kokemuksille tai tulkinnalle. Datasta koottu maailma, jonka mahdollistaa koneiden ei-kielellinen ja ei-representationaalinen prosessointi, pyrkii kuvaamaan kaikkia mahdollisia perspektiivejä samaan aikaan. Tällaisessa totaalisen informaation ympäristössä päätöksiä tehdään ennakoiden ja koneiden luomasta ennakoivasta "kartasta" tulee usein arvokkaampi kuin sen kuvaamasta "alueesta". Andrejevic näkee automaation logiikan synnyttävän eräänlaisen "kehyksettömyyden" ideaalin, jossa merkityksen oletetaan (ja toivotaan) syntyvän objektiivisesti ilman inhimillisiä vinoumia. Tässä yhteydessä hän tukeutuu antropologi Gregory Batesonin näkemukseen kehyksestä (*frame*) inhimillisen vuorovaikutuksen metakommunikaationa. Andrejevic esittää, että automatisaation totalisoiva maailmankuva sivuuttaa tämän yhtäältä biologisille ominaisuuksille ja toisaalta opituille näkemyksille perustuvan, kontekstiriippuvaisen metakommunikaation. Kehyksettömyyden ideaali on epäinhimillinen, sillä se pyrkii tavoittamaan todellisuuden singulaarina kokonaisuutena, ei perspektiiveihin ja konteksteihin pirstaloituna moninaisuutena. Andrejevic on hyvin tietoinen, ettei totaalisen informaation idea ole toistaiseksi realistinen. Kehitystä kuitenkin ajaa tähän suuntaan kehyksetön, koneiden synnyttämä virtuaalisuus, "perspektiivi ei-mistään", jonka realisoituminen vaatii paradoksaalisesti inhimillisen subjektiviteetin ja moninaisuuden tuhoa ja siten aivan uuden ontoepistemologisen järjestyksen syntymistä. Kuudennen luvun kehyksettömyys johtaa näin suoraan trans-humanistisen filosofian post-humaanin käsitteen ongelmaan, vaikkei Andrejevic tätä suoraan ilmaisekaan.

Kautta kirjan Andrejevic pohtii sitä, minkälaista subjektiudesta automaation kulttuurissa on kyse. Selkeimmin hän käsittelee sitä viimeisessä, psykoanalyttisesti virityksessä luvussa "Automating desire". Andrejevicille ihmisen subjektiivisuus on olemuksellisesti epäjohdonmukaista ja epätäydellistä. Myös ihmisten välinen vuorovaikutus perustuu vaillinaisesti toimivaan kieleen, jonka avulla ihminen pyrkii viestimään tarpeistaan ja halusta sekä ymmärtämään myös toisten tarpeita ja haluja. Automaation logikalle ja kitkattomasti toimivalle kulutusyhteiskunnalle epätäydellinen ihmissubjekti ja kieli merkitsevät kuitenkin häiriötekijää. Teknologisissa fantasiaissa haaveillaankin kielen ylittämistä ja halujen ennakoivasta tyydyttämisestä tavalla, joka ei edellytä tarpeen kokemista, sen määrittelyä tai artikuloimista. Andrejevic käyttää esimerkkinä tarpeen ylittämistä automatisoitua deittipalvelua, joka ensin arvioi käyttäjänsä tuntevan olonsa yksinäiseksi, ehdottaa sitten hänelle sopivaa kumppania, järjestää tämän jälkeen kiinnostavan treffiympäristön ja vastaa lopulta jopa osasta tapailuun liittyvästä työläästä kommunikoinnista. Tarpeen ohittamiseen ja puhtaan halun kokemiseen tähtää myös robo- tai digiseksuaalisuus, jossa kumppanina on kone, eikä ihmisen tarvitse enää välittää toisen osapuolen itseensä kohdistuvista odotuksista. Automaation kulttuurissa rikotaankin subjektille ensiarvoisen tärkeä suhde sosiaaliseen toiseen. Niin sanottu "hypermediated sociality" muuttaa ihmisten välisen sosiaalisen kontaktin koneiden väliseksi. Tällaisen simuloidun sosiaalisuuden maailmassa toista yksilöä ei enää nähdä tai tunnusteta.

Andrejevicille juuri kielellisen subjektin hävittäminen merkitsee ihmisen autonomisen toimijuuden häviämistä. Toisaalta kirjan viimeisessä luvussa hän tuo samassa yhteydessä esiin, että juuri kielellisen subjektin on myös mahdollista vastustaa automaation kulttuurin toteutumista. Pohjimmiltaan kyse on siitä, miten luomme merkityksiä ja sitä kautta subjektiutta kielessä.

Kirjan kokonaisuudessa vastarinnan tai toimijuuden mahdollisuudet hahmottuvat kuitenkin ohuesti. Teoksessa on McLuhanilainen taustapoljenta, vaikka Andrejevic ei häneen kirjassa viittaakaan. Andrejevicin huomio on automatisoituvan ja kaupallisen mediaympäristön olemuksessa ja rakenteissa, joiden hän näkee väistämättä vaikuttavan ihmisten toimintaan ja sosiaalisten suhteiden rakentumiseen. Marshall McLuhania on kritisoitu teknologiadeterminismistä ja samaa kritiikkiä voisi halutessa kohdistaa myös Andrejeviciin. Kirjaa lukiessa teknologia näyttäytyy helposti autonomisena toimijana, joka muovaa yhteiskuntaa miten tahtoo. Andrejevic rakentaa käyttämistään teknologisista esimerkeistä ja ajatuksiaan taustoittavasta lähdekirjallisuudesta yhtäältä niin tiiviin ja toisaalta moneen suuntaan rönsyilevän dystooppisen kertomuksen, että sen äärellä lukija tuntee helposti vain voimattomuutta. Andrejevic tulee loppusivuilla todenneeksi, että olemme jo hävinneet taistelun: nykyisen toksisen mediamaiseman muuttaminen vaatisi todennäköisesti kimmokkeeseen jonkinasteisen katastrofin.

Kriittiseltä tekstiltä olisi kuitenkin voinut toivoa, että se olisi pohtinut vaihtoehtoja ja avannut lukijalle myös toiminnan mahdollisuuksia. Kirjan tavoitteena on ollut synnyttää tulkintakehys nykykehitykselle, mutta mediafilosofisena puheenvuorona teosta voisi kritisoida Ludwig Wittgensteinin (1951 [2001], 245) sanoin todeten, että ”filosofisten sairauksien pääsyy (on) yksipuolinen ruokavalio: ihminen ruokkii ajatteluaan vain yhdenlaisilla esimerkeillä”. Vaikka Andrejevicin huolenaiheet ovat perusteltuja ja relevantteja, hän jättää pitkälti huomiotta esimerkiksi viime vuosien runsaan tutkimuksen, jossa on tuotu esiin vaikkapa teknologiaautopioiden huteruutta tai tekoälyn tuottamaa eriarvoisuutta ja ongelmallisuuksia. Andrejevic olisi voinut saada omalle kritiikilleen suuntaa tai syvyyttä, jos hän olisi heijastanut ajatuksiaan jo tehtyyn kriittiseen tutkimukseen. Hän olisi voinut myös avata lukijoilleen selkeämpiä vastatoimijuuden paikkoja laskeutumalla käsitteelliseltä tasolta pohtimaan vaikkapa sitä, miten kansalaiset tai älykaupunkiympäristöjen suunnittelijat voisivat vaikuttaa siihen, millaista datankeruuta tai valvontaa kaupunkilaisiin kohdistetaan tai millaisia kaupallisista digitaalisista alustoista vapaita ympäristöjä julkisiin tiloihin voitaisiin sisällyttää.

Automated Media -kirjan ydin on kuitenkin pätevää ja ajankohtaista valtakritiikkiä. Se tekee näkyväksi datalle rakentuvan yhteiskunnan ja markkinaliberaalin talousjärjestelmän eriarvoisuutta tuottavia käytäntöjä. Vaikka automaation väitetään usein olevan objektiivista ja rationaalista ja tätä kautta vähemmän syrjivää, todellisuudessa datafikaatio ja automaatio mahdollistavat lukuisia uusia eriarvoisuutta tuottavia syrjinnän muotoja. Andrejevic nostaakin olennaiseksi kysymykseksi sen, mitä tai keitä varten teknologiset järjestelmät toimivat: Kuka hyöttyy datan keräämisestä tai päättää, mitä tietoja kerätään? Andrejevicille teknologia on mitä suuremmissa määrin poliittista, ja hän haluaa vastuuttaa interaktiivisia palveluitamme suunnittelevat ja kontrolloivat tahot. Vähemmälle käsittelylle kirjassa jäävät monet yhtä oleelliset kysymykset: Onko teknologia ongelma itsessään vaiko sittenkin se, miten teknologiaa käytetään? Jos automaatiolle rakentuvaa systeemiä pitäisi muuttaa, miten se olisi mahdollista? Millaisia vaihtoehtoja meillä on?

Kirjallisuus

Andrejevic, Mark. 2007. *iSpy: Surveillance and Power in the Interactive Era*. Lawrence: University Press of Kansas.

Andrejevic, Mark. 2013. *Infoglut. How Too Much Information Is Changing the Way We Think and Know*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203075319>.

- Bruns, Axel. 2019. *Are Filter Bubbles Real?* Cambridge: Polity Press
- Harari, Yuval Noah. 2017. *Homo Deus. Huomisen lyhyt historia.* Helsinki: Bazar.
- Sadowski, Jathan. 2020. *Too Smart: How Digital Capitalism is Extracting Data, Controlling our Lives, and Taking over the World.* Cambridge, Massachusetts: MIT Press. <https://doi.org/10.7551/mitpress/12240.001.0001>.
- Schneider, Susan. 2019. *The Artificial You: AI and the Future of Your Mind.* Princeton: Princeton University Press.
- Shanahan, Murray. 2015. *The Technological Singularity.* Cambridge, MA: MIT Press
- Sylvia, J. J. ja Mark Andrejevic. 2016. The Future of Critique: Mark Andrejevic on Power/Knowledge and the Big Data-driven Decline of Symbolic Efficiency. *International Journal of Communication* 10: 3230–40. <https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/4649>.
- Tegmark, Max. 2017. *Life 3.0: Being Human in the Age of Artificial Intelligence.* New York: Alfred A. Knopf.
- Wittgenstein, Ludwig. 1951 [2001]. *Filosofisia tutkimuksia.* Suom. Heikki Nyman. Porvoo: WSOY.